

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԻՐԱՎԱՍՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՎՃԻՌՆԵՐԻ ՕՐԻՆԱԿԱՆ ՈՒԺԸ

ՍԵՐԳԵՅ ՄԵՂՐՅԱՆ

Խախտված կամ վիճարկվող իրավունքի (օրինական շահի) դատական պաշտպանությունն ավարտվում է դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից, որից էլ սկսվում է դատական ակտի իրավական գործողությունը: Քաղաքացիական գործով պարզված փաստական հանգամանքների նկատմամբ իրավական նորմերի կիրառման հետևանքով դատական ակտում արտահայտված պետաիշխանական կամահայտնության ուժով վիճելի իրավահարաբերությունները դառնում են անվիճելի, ապահովվում է այդ իրավահարաբերությունների որոշակիությունը և քաղաքացիական շրջանառության կայունությունը:

Դատական ակտի իրավական գործողությունը դատավարագիտության մեջ ավանդաբար կոչվում է օրինական ուժ: Այդ իրավական գործողության ընթացքում իրացվում են դատական ակտի բազմազան որակներն ու հատկանիշները, որոնք հիմնված են դատարանի իշխանական լիազորությունների վրա:

Ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտի իրավական գործողությունը, որպես կանոն, սկսվում է օրենքով սահմանված ժամկետն անցնելուց հետո: Վերջինիս ավարտն ավանդաբար կոչվում է օրինական ուժի մեջ մտնելու պահ: Այդ պահից էլ դատական ակտը դառնում է վերջնական, քանի որ սպառվում է դրա հետագա բողոքարկման ու վերանայման հնարավորությունը, և այն ձեռք է բերում իրավական ակտի որոշակիության հատկանիշ՝ խիստ հստակեցնելով վեճի կողմերի սուբյեկտիվ իրավունքները և պարտականությունները, վերջնականորեն դադարեցնելով սուբյեկտիվ իրավունքի (փաստի) մասին վեճը:

Օրինական ուժը դատական ակտի իրավական որոշակիության արտահայտումն է¹: Մտնելով օրինական ուժի մեջ՝ դատական ակտը ձեռք է բերում օրենքի ուժ, կողմերի համար դառնում է «մասնավոր օրենք», պետական հարկադրանքի ուժով ապահովված խիստ որոշակի վարքագծի կոնկրետ կանոններ սահմանող անհատական իրավական ակտ, որը, ընդհանուր կանոնի համաձայն, չի կարող վերանայվել ոչ՝ այն կայացնող դատարանի և ոչ էլ վերադաս ատյանների կողմից:

Քաղաքացիական գործերով առաջին ատյանի դատարանի գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի օրինական ուժի մեջ մտնելու

¹ Տե՛ս Сахнива Т. В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты. М., 2008, էջ 451:

ժամկետները սահմանվում են ՀՀ դատական օրենսգրքի (այսուհետ՝ ԴՕ) 23 և ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ՝ ՔԴՕ) 140 հոդվածներով:

Ըստ ԴՕ 23 հոդվածի 1-ին մասի՝ ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերն օրինական ուժի մեջ են մտնում հրապարակման պահից մեկ ամիս հետո, եթե օրենքով այլ ժամկետ նախատեսված չէ: ՔԴՕ 140 հոդվածի 1-ին մասն ամրագրում է նույն դրույթը²:

Այս կանոնից օրենքը սահմանում է երկու բացառություն:

Առաջին՝ եթե գումարը բռնագանձելու պահանջի մասին կամ դրամական արտահայտությամբ գնահատված հայցի առարկայի արժեքը չի գերազանցում նվազագույն աշխատավարձի հիսնապատիկը, ապա ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտն ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից (ԴՕ 23 հոդվ., մաս 2, ՔԴՕ 140 հոդվ., մաս 2):

Երկրորդ՝ ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերը բացառիկ դեպքերում կարող են հրապարակման պահից դատարանի կողմից հայտարարվել օրինական ուժի մեջ մտած, եթե դա չանելն անխուսափելիորեն կառաջացնի ծանր հետևանքներ կողմի համար: Ընդ որում, նման ակտերը ենթակա են բողոքարկման նույն դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ չմտած ակտերի համար սույն օրենքով սահմանված կարգով և ժամկետներում (ԴՕ 23 հոդվ., մաս 4, ՔԴՕ 140 հոդվ., մաս 4):

Առաջին բացառությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ սահմանելով վերաքննիչ բողոք բերելու իրավունքի սահմանափակումները՝ օրենսդիրը ԴՕ 45 հոդվածի 2-րդ մասում և ՔԴՕ 208 հոդվածի 2-րդ մասում ամրագրել է կանոն առ այն, որ գույքային պահանջով քաղաքացիական գործերով վերաքննությունը թույլատրելի է միայն, եթե տվյալ գործով վեճի առարկայի արժեքը գերազանցում է նվազագույն աշխատավարձի հիսնապատիկը: Քանի որ նշված դեպքերում օրենքը բացառել է վճիռը վերաքննության կարգով վերանայելը, անհմաստ է նաև դրա՝ օրինական ուժի մեջ մտնելու ժամկետ նախատեսելը: Այդ իսկ պատճառով ԴՕ 23 հոդվածի 2-րդ մասով և ՔԴՕ 140 հոդվածի 2-րդ մասով սահմանվում է, որ նման ակտերն օրինական ուժի մեջ են մտնում հրապարակման պահից:

Ասվածի կապակցությամբ ցանկանում ենք նկատել, որ վերաքննության իրավունքի սահմանափակման մասին ԴՕ 23 և ՔԴՕ 208 հոդվածների դրույթների սահմանադրականությունը կասկածելի է թվում: Դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքի իրացման կարևորագույն երաշխիքներից մեկն առնվազն երկու դատական ատյաններում իրավունքի պաշտպանություն հայցելու հնարավորության օրենսդրական ամրագրումն է, ինչի մասին բազմիցս նշվել է ինչպես մասնագիտական գրականության մեջ, այնպես էլ Եվրոպական դատարանի վճիռներում:

² Հաշվի առնելով սնանկության գործերով վարույթի մի շարք առանձնահատկություններ՝ օրենսդիրը «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 16 և 17 հոդվածներով սահմանել է պարտապանին սնանկ ճանաչելու վերաբերյալ վճռի օրինական ուժի մեջ մտնելու այլ ժամկետներ:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ անձը չի կարող վճռաբեկության կարգով բողոքարկել վճիռը, եթե նա նույն հիմքերով չի բողոքարկել դատական ակտը վերաքննիչ դատարանում (նման եզրահանգումը բխում է ՔԴՕ 222 հոդվածի 1-ին մասի և 224 հոդվածի 2-րդ մասի վերլուծությունից), կարելի է եզրակացնել, որ քննարկվող կատեգորիայի գործերով անձի դատական պաշտպանության իրավունքը լիարժեքորեն չի ապահովվում, ինչը հակասում է ոչ միայն ՀՀ Սահմանադրության, այլ նաև Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների մասին եվրոպական կոնվենցիայի պահանջներին:

Ուստի գտնում ենք, որ ԴՕ 23 հոդվածի 2-րդ, 45 հոդվածի 2-րդ, ՔԴՕ 208 հոդվածի 2-րդ և 140 հոդվածի 2-րդ մասերը անհրաժեշտ է ուժը կորցրած ճանաչել:

Երկրորդ բացառությունը՝ դատարանի իրավունքը բացառիկ դեպքերում վճիռը հրապարակման պահից հայտարարել օրինական ուժի մեջ մտած, եթե դա չանելը անխուսափելիորեն կառաջացնի ծանր հետևանքներ կողմի համար, մեր կարծիքով, ևս անթերի չէ: Նախ՝ ԴՕ 23 հոդվածի 4-րդ մասում և ՔԴՕ 140 հոդվածի 4-րդ մասում օրենսդիրն օգտագործել է «բացառիկ դեպքերում», «ծանր հետևանքներ» խիստ անորոշ և գնահատողական արտահայտություններ՝ անհարկի ընդլայնելով դատական հայեցողության շրջանակները, ինչը գործնականում դատական կամայականության տեղիք կարող է տալ, կատարված վճռի շրջադարձի պատճառ հանդիսանալ, որոնք դատական իշխանության, դատական ակտերի հեղինակության վրա խիստ բացասաբար անդրադարձող երևույթներ են: Եվ, ամենակարևորը, օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի բողոքարկման հնարավորությունը չի համապատասխանում դատական ակտերի որոշակիության սկզբունքին: Ինչպես նշել ենք, օրինական ուժը դատական ակտի իրավական որոշակիության արտահայտումն է: Օրինական ուժի մեջ մտած ակտը պետք է վերջնական լինի և բացառի կողմերի իրավահարաբերության, նրանց սուբյեկտիվ իրավունքների վերաբերյալ անորոշությունը: Թերևս այդ հանգամանքը հաշվի առնելով՝ նպատակահարմար ենք համարում քննարկվող բացառությունը ևս վերացնել՝ անխտիր բոլոր վճիռների համար սահմանելով օրինական ուժի մեջ մտնելու մեկ միասնական ժամկետ:

Ուշագրավ է այն, որ գործող օրենսդրությունը վճռի վերաքննիչ բողոքարկման փաստը չի դիտարկում որպես դրա գործողության դադարեցման հիմք: Դեռ ավելին, ՔԴՕ 221 հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով սահմանվում է, որ մերժելով վերաքննիչ բողոքը՝ վերաքննիչ դատարանը դատական ակտը «թողնում է օրինական ուժի մեջ», իսկ 2-րդ կետի համաձայն՝ դատական ակտը մասնակիորեն բեկանվելու դեպքում չբեկանված մասով դատական ակտը «մնում է օրինական ուժի մեջ»: Ակնհայտ է, որ օրենքը խոսում է ոչ թե օրինական ուժ տալու, այլ օրինական ուժի մեջ մնալու մասին: Բանն այն է, որ դատավարական իրավունքի հիմքում ներկայումս դրված է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի օրինականության և հիմնավորվածության կանխավարկածը, համաձայն որի՝ դատական ակտը ենթադրվում է օրինական ու հիմնավոր, քանի դեռ վերադաս դատական ատյանի որոշմամբ

օրենքով նախատեսված հիմքերով այն չի բեկանվել: Նման ենթադրությունը շարունակում է գործել վերաքննիչ վարույթի ընթացքում՝ ընդհուպ մինչև այն պահը, երբ վերաքննիչ դատարանի որոշմամբ հաստատվում է կամ հերքվում: Բնականաբար, վերջին դեպքում առաջին ատյանի դատարանի վճռի գործողությունը դադարում է:

Օրինական ուժի մեջ մտնելով՝ դատական ակտերը ձեռք են բերում որոշակի հատկանիշներ, որոնք կոչվում են նաև օրինական ուժի իրավական հետևանքներ:

Գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի՝ օրինական ուժի մեջ մտնելու իրավական հետևանքների հարցը լայնորեն քննարկվում է մի շարք աշխատություններում³:

Արտահայտված տեսակետների և գործող օրենսդրության վերլուծությունը թույլ է տալիս առանձնացնելու վճռի հետևյալ հինգ հատկանիշները, որոնք դիտվում են որպես օրինական ուժի մեջ մտնելու հետևանքներ՝ 1) անհերքելիություն, 2) բացառիկություն, 3) նախադատելիություն, 4) պարտադիրություն, 5) կատարելիություն:

Վճռի սույն հատկանիշները կարելի է բաժանել երկու խմբի՝

1) հատկանիշներ, որոնք ապահովում են վճռի կայունությունը,

2) հատկանիշներ, որոնք ուղղակիորեն ապահովում են վճռով սահմանված պետաիշխանական պատվիրանների կենսագործումը, իրավունքի սուբյեկտների խախտված կամ վիճարկվող իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի իրական պաշտպանությունը և քաղաքացիական շրջանառության կայունությունը:

Որպեսզի իրացվի դատական իշխանության՝ իրավական անորոշությունը վերացնելու գործառույթը, ինչի արդյունքում պաշտպանվում են քաղաքացիների և կազմակերպությունների խախտված կամ վիճարկվող իրավունքները և օրինական շահերը, անհրաժեշտ է ապահովել գործով կայացված վերջնական դատական ակտի կայունությունը: Դատական ակտի կայունությունն ապահովվում է օրինական ուժի այնպիսի հատկանիշների գործողությամբ, ինչպիսիք են անհերքելիությունը, բացառիկությունը և նախադատելիությունը:

³ Տե՛ս, օրինակ՝ **Авдюков М. Г.** Судебное решение. М., 1959, **Гурвич М. А.** Судебное решение: теоретические проблемы. М., 1976, **Масленникова Н. И.** Законная сила судебного решения в советском гражданском процессуальном праве. Автореф. дис. ... к.ю.н. Свердловск, 1975, **Завадская Л. Н.** Реализация судебных решений. М., 1982, **Зейдер Н. Б.** Судебное решение по гражданскому делу. М., 1966, **Чечина Н. А.** Норма права и судебное решение. ЛГУ, 1961, **Чечот Д. М.** Постановления суда первой инстанции по гражданским делам. М., 1958, **Клинова Е. В.** Проявление законной силы судебного решения. Автореф. дис. ... к.ю.н. М., 2004, **Князев А. А.** Законная сила судебного решения. Автореф. дис. ... к.ю.н. М., 2004, **Невский И. А.** Исполнимость постановлений судов общей юрисдикции и арбитражных судов в контексте задач гражданского судопроизводства. Дис. ... к.ю.н. Саратов, 2005, **Скобелев В.П.** Законная сила постановлений суда первой инстанции в гражданском процессе. Автореф. дис. ... к.ю.н. Минск, 2005, **Загайнова С. К.** Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе: теоретические и прикладные проблемы. Дисс. ... д.ю.н. Екатеринбург, 2008, **Ռ. Գ. Պետրոսյան**, Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, երկրորդ հրատ., եր., 2003, **Ռ. Գ. Պետրոսյան**, Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, երրորդ հրատ., եր., 2007, **Ա. Յ. Դավթյան**, Քաղաքացիական դատավարություն, եր., 2007 և այլն:

Վճռի անհերքելիությունը դրա կայունության ապահովմանն ուղղված հատկանիշն է:

Տվյալ հատկանիշի հիմքում, նախևառաջ, դրված է այն գաղափարը, որ «դատարանը չի կարող հերքել ինքն իրեն»: Անհերքելիության հատկանիշի ուժով վճիռը վերաքննության կարգով բողոքարկելու ժամկետը լրանալու պահից ավարտվում է տվյալ քաղաքացիական գործի վարույթը, և վճիռ կայացնող դատարանն իրավունք չունի փոխելու կամ լրացնելու այն: Օրենսդիրը սահմանում է, որ վճիռը կայացնող դատարանն իրավունք ունի օրինական ուժի մեջ մտած վճռում կատարել միայն վրիպակների, գրասխալների և թվաբանական սխալների ուղղում կամ պարզաբանել վճիռը, սակայն դրա արդյունքում չպետք է փոփոխվեն վճռի բովանդակությունը և էությունը (ՔԴՕ 143 հոդվ.):

Վճռի անհերքելիությունն ունի նաև այլ դրսևորում: Մասնավորապես, եթե վճիռը բողոքարկելու իրավունք ունեցող անձինք սահմանված ժամկետում չեն իրականացնում այդ իրավունքը, ապա վճիռը դառնում է վերջնական և, ընդհանուր կանոնի համաձայն, չի կարող բողոքարկվել և վերանայվել վերադաս դատական ատյանների կողմից: Տվյալ կանոնից ՔԴՕ-ն նախատեսում է օբյեկտիվ անհրաժեշտություն համարվող երեք բացառություն, որոնք, ըստ էության, դատական պաշտպանության իրավունքի կարևոր երաշխիքներ են:

Առաջին բացառությունն այն է, որ ժամկետի խախտմամբ բերված վերաքննիչ բողոքը դատարանը կարող է ընդունել վարույթ, եթե ներկայացված է համապատասխան ժամկետի բացթողումը հարգելի համարելու վերաբերյալ միջնորդություն, և այն դատարանը բավարարել է (ՔԴՕ 207 հոդվ., մաս 4):

Երկրորդ բացառությունը սահմանված է այն դեպքերի համար, երբ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտը բողոքարկում են գործին մասնակից չդարձված այն անձինք, որոնց իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ այն կայացվել է: Նշված անձինք իրավունք ունեն վերաքննիչ բողոք բերելու այն օրվանից սկսած երեք ամսվա ընթացքում, երբ իմացել են կամ կարող էին իմանալ նման դատական ակտի կայացման մասին, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո անցել է քսան տարի (ՔԴՕ 207 հոդվ., մաս 5):

Երրորդ բացառությունն այն է, որ այն դեպքերում, երբ ընդհանուր իրավասության դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը բողոքարկվում է նոր կամ նոր երևան եկած հանգամանքներով, վերաքննիչ բողոքը կարող է ներկայացվել այն օրվանից սկսած երեք ամսվա ընթացքում, երբ բողոք բերող անձն իմացել է կամ կարող էր իմանալ դրանց ի հայտ գալու մասին (ՔԴՕ 204.34 հոդվ., մաս 1), բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո անցել է քսան տարի (ՔԴՕ 204.34 հոդվ., մաս 4):

Ընդ որում, ՔԴՕ 207 հոդվածի 7-րդ մասով սահմանվում է ընդհանուր կանոն առ այն, որ առաջին ատյանի դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող օրինական ուժի մեջ մտած ակտի դեմ բերված վերաքննիչ բողոքը վերաքննիչ դատարանի կողմից կարող է ընդունվել քննության այն բացառիկ դեպքերում, երբ գործի նախորդ դատական քննության ընթացքում թույլ են

տրվել նյութական կամ դատավարական իրավունքի այնպիսի հիմնարար խախտումներ, որոնց հետևանքով ընդունված դատական ակտը խաթարում է արդարադատության բուն էությունը, կամ առկա են նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներ: Տվյալ կանոնը, ուղղված լինելով վճռի անհերքելիության և հետևաբար նաև կայունության ապահովմանը, միաժամանակ, մեր կարծիքով, հակասում է արդյունավետ միջոցներով դատական պաշտպանություն ստանալու սահմանադրական և միջազգային իրավական հանրաճանաչ իրավունքին այնքանով, որքանով վերաբերում է բողոք բերելու բաց թողնված ժամկետների վերականգնմանը կամ հրապարակման պահից օրինական ուժի մեջ հայտարարված վճիռների վերաքննիչ բողոքարկմանը: Մասնավորապես, եթե դատարանը մերժի թեկուզև հարգելի պատճառներով բաց թողնված ժամկետի վերականգնումը կամ հրապարակման պահից օրինական ուժի մեջ հայտարարված վճռի դեմ բերված բողոքի ընդունումը՝ մերժումը պատճառաբանելով այն փաստով, որ գործի նախորդ դատական քննության ընթացքում թույլ չեն տրվել արդարադատության բուն էությունը խաթարող հիմնարար խախտումներ, դատարանի նման որոշումը կհակասի առնվազն երկու դատական ատյաններում դատական պաշտպանություն հայցելու անձի իրավունքին: Ասվածը հաշվի առնելով՝ գտնում ենք, որ ՔԴՕ 207 հոդվածի 7-րդ մասը չպետք է կիրառվի վերաքննիչ դատարանի կողմից վերաքննիչ բողոք բերելու համար սահմանված ժամկետը վերականգնելու վերաբերյալ միջնորդությունները կամ հրապարակման պահից օրինական ուժի մեջ հայտարարված վճիռների դեմ բերված բողոքները վարույթ ընդունելու հարցը քննելիս: Բացի այդ՝ նշվածը ևս մեկ փաստարկ է այն դրույթի օգտին, որ վճիռը հրապարակման պահից օրինական ուժի մեջ հայտարարելու ինստիտուտը պետք է վերացվի:

Վերաքննության կարգով վճիռը բողոքարկելու և բողոքը վերաքննիչ դատարանի կողմից վարույթ ընդունելու փաստերը վճռի օրինական ուժի մեջ մտնելուն որևէ կերպ չեն խոչընդոտում: Ավելին, առաջին ատյանի դատարանի վճիռը սահմանված ժամկետն անցնելուց հետո մտնում է օրինական ուժի մեջ և պահպանում է այն ընդհուպ մինչև վերաքննիչ դատարանի կողմից որոշում կայացնելը, իսկ բողոքը մերժելու դեպքում՝ նաև որոշումը կայացնելուց հետո:

Վերաքննության կարգով բողոքարկված դատական ակտերի օրինական ուժի առանձնահատկությունն այն է, որ դրանք լիարժեքորեն անհերքելի և վերջնական են դառնում վերաքննիչ դատարանի՝ բողոքը մերժելու և դատական ակտն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին որոշումն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո, այսինքն՝ հրապարակման պահից մեկ ամիս հետո: Իսկ եթե վերաքննիչ դատարանի նշված որոշումը բողոքարկվում է վճռաբեկության կարգով, առաջին ատյանի դատարանի վճիռը լիարժեքորեն անհերքելի և վերջնական է դառնում վճռաբեկ դատարանի՝ բողոքը վերադարձնելու մասին որոշումը կայացնելու պահից (բացառությամբ այն դեպքերի, երբ բողոքը վերադարձվում է դրա ձևին և բովանդակությանը ներկայացվող պահանջները խախտված լինելու հիմքով⁴) կամ բողոքը

⁴ Տվյալ դեպքում բողոքը կարող է կրկին ներկայացվել վճռաբեկ դատարան՝ վճռաբեկ բողոքը վերադարձնելու մասին որոշմամբ սահմանված ժամկետում (ՔԴՕ 233 հոդվ., մաս 3):

մերժելու և վերաքննիչ դատարանի որոշումն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին որոշման հրապարակման պահից:

Այն դեպքերում, երբ վերաքննիչ դատարանը վճռի դեմ բերված բողոքի հիման վրա մասնակիորեն բեկանում է վճիռը և փոփոխում այն⁵, և վերաքննիչ դատարանի որոշումը բողոքարկվում է վճռաբեկության կարգով, առաջին ատյանի դատարանի վճիռն անհերքելի և վերջնական է դառնում միայն այն դեպքում, երբ վճռաբեկ դատարանն իր որոշմամբ բեկանում է վերաքննիչ դատարանի որոշումը՝ օրինական ուժ տալով առաջին ատյանի դատարանի վճռին⁶: Այս դեպքում վճռաբեկ դատարանի որոշումը հրապարակելու պահից առաջին ատյանի դատարանի վճիռը նորից ստնում է օրինական ուժի մեջ:

Վճռի անհերքելիության կարևորագույն երաշխիքներից է այն, որ վերաքննության կարգով բողոքարկված և հետագայում օրինական ուժի մեջ մտած վճիռը կարող է ամբողջովին կամ մասամբ բեկանվել բացառապես օրենքով նախատեսված և վերաքննիչ բողոքում վկայակոչված հիմքերով և հիմնավորումներով (ՔԴՕ 219 հոդվ., մաս 1, 226-228 հոդվ.):

Վճռի կայունությունն ապահովելուն ուղղված հատկանիշներից է **բացառիկությունը**: Դատարանի վճռի վերջնական ու անհերքելի բնույթով է պայմանավորված օրինական ուժի մեջ մտած վճռով լուծված պահանջներին նույնական պահանջներ նույն հիմքերով ներկայացնելու, դատարանի կողմից այդ պահանջները քննելու և լուծելու օրենսդրական արգելքը, որը դրսևորվում է հենց վճռի բացառիկության մեջ: Դա նախևառաջ այն է, որ օրինական ուժի մեջ մտած վճիռը բացառում է լուծված սկզբնական հայցին (դիմումին) նույնական հայցի (դիմումի) հարուցումը, քննությունը և լուծումը:

Գործող քաղաքացիադատավարական օրենսդրության մեջ վճռի քննարկվող հատկանիշն արտահայտվում է հայցադիմումի (դիմումի) ընդունումը մերժելու և գործի վարույթը կարճելու ինստիտուտներում: Մասնավորապես, ՔԴՕ 91 հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ հայցադիմումի ընդունումը մերժվում է, եթե նույն անձանց միջև նույն առարկայի մասին և միևնույն հիմքերով վեճի վերաբերյալ առկա է դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած վճիռ, իսկ ՔԴՕ 109 հոդվածում նույն հիմքը դիտվում է որպես վարույթը կարճելու հիմք:

Վճռի բացառիկությունը նաև այն է, որ օրինական ուժի մեջ մտած վճիռը բացառում է ոչ միայն նույնական երկրորդ հայցի (դիմումի) հարուցումը, քննությունը և լուծումը, այլ նաև վարչական վարույթի հարուցումը: «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 50 հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հարուցված վարչական վարույթը կարճվում է, եթե պարզվում է, որ առկա է միևնույն անձի, միևնույն առարկայի վերաբերյալ և միևնույն հիմքերով ուժի մեջ մտած դատական ակտ: Ընդ որում, ըստ նույն հոդվածի 4-րդ մասի, տվյալ հիմքով վարչական վարույթը կարճելու դեպքում նույն հարցով վարույթի վերսկսում և համապատասխան վարչական ակտի ընդունում չի թույլատրվում:

⁵ Նման լիազորություն վերաքննիչ դատարանն ունի ըստ ՔԴՕ 221 հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի:

⁶ Նման լիազորություն վճռաբեկ դատարանն ունի ըստ ՔԴՕ 240 հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետի:

Ուշագրավ է այն, որ նույնական հայց (դիմում) ներկայացնելու արգելքը վերաբերում է ոչ միայն գործին մասնակցող անձանց, այլ նաև նրանց իրավահաջորդներին: Բացի այդ, եթե գործը հարուցվել, քննվել և լուծվել է այլ անձի իրավունքների պաշտպանությամբ հանդես եկող անձանց հայցով (դիմումով), վճռի բացառիկությունը տարածվում է նաև այն անձի վրա, ում իրավունքների պաշտպանության նպատակով հայցը (դիմումը) ներկայացվել է: Ընդ որում, որևէ նշանակություն չունի այն հանգամանքը, որ տվյալ անձը գործի քննությանը չի մասնակցել, քանի որ նման գործերով նա ունի հայցվորի դատավարական կարգավիճակ և որպես այդպիսին ներգրավվում է գործի քննությանը: Ասվածը հավասարապես վերաբերում է նաև այն անձին, ում անունից դատարանում հանդես է գալիս դատական ներկայացուցիչը (օրենքի կամ պայմանագրի հիման վրա կամ ի պաշտոնե):

Դատարանի վճռի վերջնական բնույթով է պայմանավորված նաև օրինական ուժի մեջ մտած վճռով հաստատված փաստերը գործին մասնակցող անձանց և նրանց իրավահաջորդների կողմից մեկ այլ վարույթի շրջանակներում վիճարկելու, իսկ դատարանի կողմից՝ դրանք հաստատող կամ հերքող ապացույցները հետազոտելու արգելքը, որը դրսևորվում է գործն ըստ էության լուծող և օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի այնպիսի հատկանիշում, ինչպիսին նախադատելիությունն է: Օրինական ուժի մեջ մտած վճռի **նախադատելիությունն** այն է, որ վճռի օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո դատարանի կողմից հաստատված և վճռում ձևակերպված փաստերը չեն կարող կասկածի տակ դրվել կամ կրկին հետազոտվել նույն անձանց մասնակցությամբ ուրիշ գործերի քննության ժամանակ:

Օրինական ուժի մեջ մտած սկզբնական դատական ակտի նախադատելիությունը պայմանավորում է նոր կայացվելիք դատական ակտի բովանդակությունն այն մասով, որը վերաբերում է նախկինում քննված այլ գործով արդեն իսկ հաստատված հանգամանքներին:

Գործին մասնակցող անձանց համար նախադատելիությունը նշանակում է որոշակի սահմաններում ապացուցման պարտականությունից ազատում, ինչպես նաև կրկնակի ապացուցման կամ նման հանգամանքները հետագա դատավարություններում հերքելու արգելք: Նախադատելիությունը դատարանի համար ենթադրում է պարտականություն՝ ներմուծելու նման հանգամանքը նոր կայացվող դատական ակտում:

Նախադատելիությունն օրենքի ուժով միանշանակ կանխորոշիչ դերակատարություն է ունենում նոր դատական ակտի համար:

Օրինական ուժի մեջ մտած վճռի տվյալ հատկանիշի շնորհիվ գործնականում բացառվում է նույն փաստերի տարբեր, հակասական զնահատումը, որը կարող է առաջացնել իրավական անորոշություն, դատական իշխանության հեղինակության անկման պատճառ հանդիսանալ և դիտվել որպես իրավունքի զերակայության սկզբունքի ոտնահարում⁷: Դրանից խուսափելու համար օրենսդիրը ՔԴՕ 52 հոդվածի 2-րդ մասում սահմանել է կանոն, ըստ որի՝ նախկինում քննված քաղաքացիական գործով օրինական ուժի մեջ մտած դատարանի վճռով հաստատված հանգամանքները նույն ան-

⁷ Стен **Загайнова С. К.** Судебные акты в гражданском и арбитражном процессе: теоретические и прикладные проблемы. Дисс... д.ю.н., Екатеринбург, 2008, էջ 386:

ծանց մասնակցությամբ դատարանում այլ գործ քննելիս կրկին չեն ապացուցվում: Օրինական ուժի մեջ մտած վճռով հաստատված հանգամանքները նույն անձանց մասնակցությամբ մեկ այլ գործ քննող դատարանի համար ունեն նախապես հաստատվածի ուժ (ՔԴՕ 52 հոդվ., մաս 2):

Դատական ակտերի նախադատելիության (պրեյուդիցիալ կապի) մասին խոսելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել երկու կարևոր հանգամանք, որոնք հատուկ ընդգծվել են ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ թիվ 3-93(ՎԴ) քաղաքացիական գործով 29.02.2008 թ. կայացրած որոշման շրջանակներում:

Առաջին վճռով հաստատված հանգամանքները նույն անձանց մասնակցությամբ այլ գործ քննելիս դատարանի համար նախադատելի նշանակություն ունենալ չեն կարող, եթե նախկինում քննված քաղաքացիական գործով այդ հանգամանքները հաստատվել են ֆորմալ դատավարական կանոնների կոպիտ խախտմամբ կամ կողմերից մեկի՝ դատավարական հնարավորությունների սահմանափակվածության պայմաններում:

Որևէ հանգամանքի նախադատելիության որոշման համար վճռաբեկ դատարանը նախևառաջ կարևորել է դատավարական կանոնը, ըստ որի՝ գործով հաստատված որևէ հանգամանքի նախադատելիությունը պետք է պայմանավորվի այդ հանգամանքի՝ մրցակցային դատավարության կանոններով հաստատված լինելու փաստով: Հետևաբար, այն դեպքերում, երբ հանգամանքը հաստատվել է առանց ֆորմալ դատավարական կանոնների պահպանման՝ ապացույցների հավաքման, հետազոտման և գնահատման դատավարական կանոնների կոպիտ խախտմամբ կամ կողմերից մեկի դատավարական հնարավորությունների սահմանափակվածության պայմաններում (օրինակ՝ երբ կողմը պատշաճ չճանուցվելու պատճառով չի մասնակցել դատաքննությանը), այլ գործ քննող դատարանը վճռով հաստատված հանգամանքը չպետք է ճանաչի որպես նախադատելի իր կողմից քննվող գործի համար:

Երկրորդ՝ նախկինում քննված քաղաքացիական գործով օրինական ուժի մեջ մտած դատարանի վճռով հաստատված հանգամանքները նույն անձանց մասնակցությամբ այլ գործ քննելիս դատարանի համար նախադատելի նշանակություն ունենալ չեն կարող նաև այն դեպքերում, երբ այդ հանգամանքները վերաբերելի չեն եղել նախկինում քննված քաղաքացիական գործով հայցի առարկային, չպետք է դասվեին հաստատման ենթակա հանգամանքների շարքին և մտցվեին ապացուցման առարկայի մեջ: Վճռաբեկ դատարանը վճռով հաստատված հանգամանքների նախադատելիության որոշման համար փաստորեն կարևորել է նաև ապացուցման առարկայի՝ վեճի լուծման համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների ճիշտ որոշման հարցը: Ըստ վճռաբեկ դատարանի՝ նախադատելիության օբյեկտիվ սահմանները որոշվում են հանգամանքների այն շրջանակով, որոնք պետք է հաստատված լինեն օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով, ուստի ապացուցման առարկայի սահմանների կամայական ընդլայնումը բերում է գործով կայացված դատական ակտով հաստատված որոշակի հանգամանքների նախադատելիության բացառման:

Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշման համաձայն՝ կոնկրետ գործով մանրակրկիտ դատական ստուգման է ենթակա նախադատելիության

բացառման յուրաքանչյուր դեպք, և միայն վերը նշված կանոնների պահպանմամբ իրականացված ստուգման արդյունքներով գործը քննող դատարանը կարող է հանգել օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով հաստատված հանգամանքների նախադատելիության մասին եզրակացության⁸:

Վճռի օրինական ուժի այնպիսի հատկանիշները, ինչպիսիք են պարտադիրությունը և կատարելիությունը, ուղղակիորեն միտված են վճռով սահմանված պետաիշխանական պատվիրանների կենսագործմանը, իրավունքի սուբյեկտների խախտված կամ վիճարկվող իրավունքների, ազատությունների և օրինական շահերի իրական պաշտպանության և քաղաքացիական շրջանառության կայունության ապահովմանը:

Վճռի պարտադիրությունն այն է, որ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը պարտադիր է ոչ միայն գործին մասնակցող, այլև տվյալ գործում անմիջական իրավաբանական շահ չունեցող բոլոր կողմնակի անձանց, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, կազմակերպությունների, պաշտոնատար անձանց և քաղաքացիների համար: ԲԴՕ 14 հոդվածի համաձայն՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը պարտադիր է բոլոր պետական մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, դրանց պաշտոնատար անձանց, իրավաբանական անձանց և քաղաքացիների համար ու ենթակա է կատարման Հայաստանի Հանրապետության ամբողջ տարածքում: Նշված սուբյեկտները պարտավոր են հարգել դատական ակտի հեղինակությունը, իրենց գործողություններով նպաստել դրա կատարմանը, իրենց գործունեության ընթացքում հաշվի առնել դատական ակտը և չեն կարող ելնել այն ենթադրությունից, թե օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը ճիշտ չէ: Օրինական ուժի մեջ մտնելու պահից դատական ակտը ձեռք է բերում իրավական ակտի, իսկ դրանում ձևակերպված իշխանական պատվիրանները՝ իրավական նորմի ուժ:

Ասվածի կապակցությամբ ուշագրավ է այն, որ «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի շրջանակներում կարգավորելով իրավական ակտերի ստորադասության հարցերը՝ օրենսդիրը նշված օրենքի 22 հոդվածի 3-րդ մասում սահմանել է, որ Հայաստանի Հանրապետության նախագահի հրամանագրերը և կարգադրությունները, Հայաստանի Հանրապետության կառավարության որոշումները, Հայաստանի Հանրապետության վարչապետի որոշումները, զերատեսչական իրավական ակտերը և տեղական ինքնակառավարման մարմինների իրավական ակտերը, Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերը, բացառությամբ Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի վավերացրածների, ներքին և անհատական իրավական ակտերը չպետք է հակասեն օրինական ուժի մեջ մտած առաջին ատյանի, վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանների դատական ակտերին:

Պետական մարմինները, տեղական ինքնակառավարման մարմինները, դրանց պաշտոնատար անձինք, քաղաքացիները, իրավաբանական անձինք և այլ կազմակերպությունները պարտավոր են կատարել բոլոր

⁸ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ 3-93 (ՎԴ) քաղաքացիական գործով 29.02.2008 թ. որոշումը // «Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի որոշումների ընտրանի (հունվար-դեկտեմբեր 2008)», հ. III, Եր., 2010, էջ 351-355:

անհրաժեշտ գործողությունները դատական ակտը կատարելու, անհրաժեշտության դեպքում՝ դրանով հաստատված իրավունքները ձևակերպելու կամ գրանցելու համար:

Պետք է նկատի ունենալ, որ պարտադիրության հատկանիշով օժտված է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի եզրափակիչ մասը, որում ամրագրվում է դատարանի գործունեության վերջնական արդյունքը՝ վեճի (գործի) լուծման վերաբերյալ նրա պետաիշխանական կամքը (պատվիրանները)⁹: Այդ կապակցությամբ անհրաժեշտ է սահմանազատել վճռի պարտադիրությունը և նախադատելիությունը: Եթե նախադատելի բնույթ ունեն վճռի պատճառաբանական մասում շարադրված այն փաստերը (հանգամանքները), որոնք դատարանը հաստատված է համարել, ապա պարտադիրությունը վերաբերում է դատարանի վճռի եզրափակիչ մասում ձևակերպված եզրահանգումներին:

Կատարելիությունը վճռով նախատեսված գործողությունների իրականացման անհրաժեշտությունն է, վճիռը կամավորապես չկատարելու դեպքում՝ նրա հարկադիր կատարման հնարավորությունը¹⁰: Տվյալ հատկանիշի գոյությունը որոշ դատավարագետներ ժխտում են՝ այն դիտելով որպես պարտադիրության բաղկացուցիչ տարր¹¹: Այլ հեղինակներ էլ այն դիտում են որպես դատական ակտի պարտադիր բնույթից ածանցվող հատկանիշ¹²: Առավել տարածված է այն կարծիքը, որ կատարելիությունը, թեև խիստ փոխկապակցված է պարտադիրության հետ, օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի ինքնուրույն հատկանիշ է¹³:

Մենք համամիտ ենք վերջին տեսակետին հետևյալ պատճառներով: Կատարելիությունը պետք է դիտարկվի որպես օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի ինքնուրույն հատկանիշ՝ նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ դատական ակտի կատարումն իրավունքի պաշտպանության մեխանիզմի կարևորագույն բաղկացուցիչ տարրն է: Իրավունքի պաշտպանության համար դատական ակտի անհերքելիությունը, պարտադիրությունը, բացառիկությունը և նախադատելիությունն իրենց ամբողջության մեջ բավարար չեն, եթե օրենսդրորեն չամրագրվի դատական ակտը կատարելու պարտականությունը, այն չկատարելու դեպքում՝ հարկադիր կատարման հնարավորությունը և արդյունավետ մեխանիզմները:

Եվրոպական դատարանը մի շարք գործերով կայացրած վճիռներում բազմիցս նշել է, որ դատական պաշտպանության իրավունքը տեսիլքի է մնան, երևութական է, եթե ներպետական օրենսդրությունը թույլ է տալիս վերջնական և պարտադիր բնույթ ունեցող դատական ակտին մնալ չկատարված: Ըստ Եվրոպական դատարանի՝ «...եթե Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածն առանց պաշտպանության թողնի դատական ակտերի ի կատար ա-

⁹ Տե՛ս Загайнова С. К., նշվ. աշխ., էջ 391:

¹⁰ Տե՛ս Ռ. Գ. Պետրոսյան, Հայաստանի քաղաքացիական դատավարություն, երրորդ հրատ., էջ 477:

¹¹ Տե՛ս, օրինակ՝ Масленникова Н. И., նշվ. աշխ., էջ 11:

¹² Տե՛ս, օրինակ՝ Чечина Н. А., նշվ. աշխ., էջ 57, Зейдер Н. Б., նշվ. աշխ., էջ 19:

¹³ Տե՛ս, օրինակ՝ «Гражданский процесс». М., 2006, էջ 390-391 (գլխի հեղինակ՝ Ի. Վ. Ռեշետնիկովա), «Гражданский процесс». М., 2003, էջ 379 (գլխի հեղինակ՝ Ի. Վ. Պիսկարյով), «Гражданский процесс России». М., 2004, էջ 296-297 (գլխի հեղինակ՝ Մ. Ա. Վիկուտ):

ծումը, ապա դա, հավանաբար, կհանգեցնի այնպիսի իրողության, որն անհամատեղելի կլինի իրավունքի գերակայության սկզբունքի հետ, որը Պայմանավորվող պետությունները պարտավորվել են պահպանել Կոնվենցիան վավերացնելիս»¹⁴:

Վճռի պարտադիրությունը սահմանելով պետությունը պարտավորեցնում է բոլորին իրենց գործունեության մեջ հաշվի առնել օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը: Միևնույն ժամանակ, սահմանելով վճռի կատարելիությունը, պետությունը պարտավորեցնում է դատական ակտի կատարման հետ առնչություն ունեցող բոլոր սուբյեկտներին իրականացնել բոլոր անհրաժեշտ գործողությունները դատական ակտը կատարելու համար, իսկ այն կանովին չկատարելու դեպքերի համար սահմանում և կենսագործում է հարկադիր կատարման անհրաժեշտ մեխանիզմները՝ դրանով իսկ վերջնականորեն լուծելով իրավական անորոշությունը, վերացնելով իրավական կոնֆլիկտը, իրավահարաբերությունը համապատասխանեցնելով գործող իրավունքի նորմերին:

Վերը նշվածն է պատճառը, որ ՔԴՕ 14 հոդվածում օրենսդիրը ոչ միայն սահմանում է դատական ակտերի պարտադիրությունը, այլև ամրագրում է դրանք կատարելու պարտականությունը: Եթե կատարելիությունն օրենսդիրը դիտարկեր որպես պարտադիրության մեջ ներառվող հատկանիշ, ապա նշված իրավանորմի շրջանակներում կատարման պարտականության մասին պարզապես չէր նշվի:

Կատարելիությունը վճռի այն հատկանիշն է, որի իրացմամբ է միայն նվաճվում կոնկրետ գործով արդարադատության նպատակը՝ վիճելի իրավահարաբերության սուբյեկտների խախտված կամ վիճարկվող իրավունքների և պարտականությունների իրական պաշտպանությունը¹⁵:

Այսպիսով, ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանների վճիռների օրինական ուժի ինստիտուտի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս եզրակացնելու, որ այն մասամբ հեռու է կատարյալ լինելուց, պարունակում է էական թերություններ, որոնց վերացումը պետք է դառնա օրակարգի հարց: Հոդվածում քննարկված թերությունների վերացումից հետո միայն կարելի է խոսել այն մասին, որ դատարանի՝ որպես քաղաքացիական գործերով արդարադատություն իրականացնելու համար լիազորված պետական իշխանության մարմնի իրավակիրառ գործունեությունը համապատասխանում է ՀՀ վավերացրած Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայով և ՄԻԵԴ-ի վճիռներով սահմանված սկզբունքներին ու ստանդարտներին:

СЕРГЕЙ МЕГРЯН – Законная сила решений суда общей юрисдикции. –

Статья посвящена дискутируемым в гражданском процессуальном праве вопросам, связанным с понятием, содержанием и свойствами законной силы решений суда общей юрисдикции. Данные проблемы рассматриваются через призму реализации в гражданском процессе функций судебной власти, а также соответствия

¹⁴ Տե՛ս Բուրդովն ընդդեմ Ռուսաստանի գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 07.05.2002 թվականի վճիռը, կետ 34, Հորնսբին ընդդեմ Հունաստանի 19.03.1997 թվականի վճիռը, կետ 40:

¹⁵ Տե՛ս «Гражданский процесс». М., 2003, էջ 379:

гражданско-процессуального законодательства и правоприменительной деятельности судов общей юрисдикции РА основным принципам и стандартам, установленным Европейской конвенцией о защите прав человека и прецедентной практикой Европейского Суда.

Анализ существующих в науке и правоприменительной практике подходов позволяет заключить, что в современных условиях законную силу решений суда необходимо рассматривать как выражение правовой определенности судебного решения. Действие судебного решения определяется его стабильностью и окончательностью; именно в них проявляются все свойства этого судебного акта. Выделяются две группы свойств судебного решения: 1) свойства, обеспечивающие его стабильность (неопровержимость, исключительность, преюдициальность); 2) свойства, обеспечивающие нормальное развитие гражданского оборота (обязательность, исполнимость). С учетом указанных свойств в работе критически проанализированы некоторые нормы ГПК РА, регулирующие сроки вступления решений суда в законную силу, и разработан ряд предложений по усовершенствованию института судебных актов, разрешающих дело по существу.

SERGEY MEGHRYAN – *Legal Validity of Decisions of Courts of General Jurisdiction.* – The article is devoted to issues of concept, content and features of decisions of the courts of general jurisdiction, which are widely discussed in the theory of civil procedural law. The problems mentioned are considered from the scope of realization of judicial power functions within civil litigation, compliance of civil procedural legislation and law-enforcement practice of the courts of general jurisdiction of the RA with key principles and standards stipulated in the European Convention on Human Rights, as well as in case law of the ECHR.

On the basis of approaches existing both in science and law-enforcement practice, conclusion is elaborated stating that in modern conditions legal validity of court decisions should be evaluated as expression of its legal distinctness. Provisions are drawn up affirming that the effect of the court decision is determined by its stability and finality which reveal all the features of the court act. Accordingly, recommendation is made to outline two groups of legal validity features for the court decision: 1) features assuring stability of the court decision (irrefutability, exclusiveness, prejudiciality); 2) features assuring proper development of civil circulation (binding effect, enforceability). With regard to the mentioned features of legal validity of those decisions, several provisions of Civil Procedural Code of RA, regulating terms of entry into force of court decisions, have been subject to critical analysis in the presented article and a range of suggestions are elaborated aimed at enhancement of the institute of court acts settling the case in essence.